

Миливој Анђелковић

Спинозино око

- Погледај – узвикнуо је, угазио у речицу и извукао каљави пањ. Обрнуо га је загледајући и тријумфално уздигао изнад главе: - *Нешто* је унутра!

Између скорелих музги и цурака блатњаве воде, из квргавих облика, извиривало је нејасно, обезнањено лице; једно око је било бело, друго спуштено ниже низ рапаву образину, сиво и склопљеног капка.

- Слуते се неки обриси – признао сам опрезно.
- Шта, обриси! – љутнуо се. – Овај пањ је нешто живо!

И он искорачи на стазу и ритуално се поклони на све четири стране света истурајући блатњави поклон ка небу: - Хвала! Хвала! Хвала! Хвала!

Потом се наклони и мени: – Ти си ме извукао из атељеа и омогућио да овај *комад* вечности доспе у моје радосне руке.

Он протресе пањ, прстима сруби наслаге блата и обриси прсте о траву. Рекао је *комад* регистровао сам у себи; тиме је подсвесно означио шта намерава са њим после вајарске обраде.

- Дарови судбине се не продају – опоменуо сам га. – Они немају цену. Треба сачекати да се узрочност искаже.

Тргао се и загледао у мене.

- Случај или нужност, вечно је питање! – узвикнуо је, театрално размахујући каљавим рукама.

Осмехнуо сам се: зомбирани Хамлет који је из блата ископао квргаву лобању делфијске пророчице.

- Исажи се! – захтевао је од пања. – Шта си: искорак из предодређености или део њеног ланца?

- То је знак – проговорио сам убеђено и сам изненађен својим пророчким тоном. – Сигнал нове узрочности која се помаља...

* * *

По договору, срели смо се на обали речице. Ја, повремени излетник у том крају и он, самоуки вајар и сеоски домаћин који је пољске послове свео на неопходно, у корист уметности. Волео је да прича са мном и да ме угости у атељеу – долазио сам из великог града и био живи доказ да такво место боравка није предуслов за лагахно и велико стварање. Прошетали смо одмах уплетени у једну од уобичајених расправа. Он је са много уверења тврдио да форма уметничког дела одређује суштину. Ја сам одмахивао главом и објашњавао да је форма само стилизована, упакована истина и да суштину исказује тек целокупна структура. Говорили смо, у ствари, о истом, само што је он имао у виду вајарска а ја књижевна дела.

На окуци речице љуљала се љигава мрежа наплављених грана, размекшалих картонских кутија и потопљених дебала.

- Видиш ли исто што и ја? – упитао ме је.

- Видим ентропију на делу – проговорио сам увежбаном реториком градског шмекера. – Форме се растачу, структуре нестају у калу...

- Ништа ти не видиш! – одрезао је и загазио у плићак да извуче црни пањ заривен у блато...

* * *

У атељеу, тајанствено биће је постепено израстало из кврга и чворова. Пањ је очишћен од блата, ослобођен сувишних израслина, ту и тамо углачан. Остало је трупло из кога се помаљао врх ушиљене главе, два још увек нејасна ока и зачетак широког, церекајућег осмеха.

Мој познаник је био опседнут стваралачким пламом.

- Имам те, имам! – понављао је зането, нагнут над пањем.

Није журио, знао је да га сатима посматра, окреће, подиже и спуштао да би га сагледао из свих углова.

- Бела мрежа на тамној основи – објашњавао ми је. – Видимо мрежу, али њену суштинску форму разоткривају непрозирни квадрати између окаца. Невидљиво ствара видљиво... Него, како напредују твоја истраживања? – питао је самилосно, гласом ствараоца који је пронашао пут светлости.

Никако нису напредовала. Књижевност се опирала свим мојим методолошким напорима. Романи и приче су измицали као слике у огледалима – чим им се приближим сенке се промене, а значења помере. Могућности тумачења структура и њихових варијаната су изгледале безбројне. Недостајао ми је Господин Случај. Искорак из детерминисаног, лет изнад свакодневног и наметнутог. Још нисам нашао свој пањ са ларвом анђела или демона у њему.

Форма дарује материјалност суштини, то није било спорно. Али како проникнути у све те разгранате и испреплетане, ововременске и ванвременске приче? Како свести на једну, суштинску нит романа који се последњим поглављем или реченицама шире и размичу кроз векове, или се враћају на почетак са промењеним значењима откривајући нове магијске путеве?

Око мене је шапутало широко храстово лишће, шумеле су липе окрећући сунцу светлију страну својих листова, трепериле брезе, светле и прозирне као шумски духови. У природи није било дилема, добра и зла, емоција и амбиција, разочарања и еуфорије. Смисао постојања, облик и суштина били су усаглашени у вечном напору: постојати и рађати, даривати свет плодом и семеном за ново рађање. Можда је у томе одговор који још не разумем?

За то време биће из пања се ослобађало окова сувишне материјалности. Појавило се високо изборано чело на шпицастој голој глави коју је вешта

рука мог познаника углачала до тамног сјаја. Оба ока су остала иста: једно бело, зането и преврнуто, друго скривено спуштеним капком. Зато је осмех постао изразит – широк, громогласан, карневалски. Ако је човек једино живо биће које се смеје, ово живуљче је ту привилегију користило до максимума и опет није било човек. Заборављени речни демон, пагански бог текућих вода? Или анђео, полудео од предугог чекања и таме?

Вратио сам се у викендицу и безвољно суочио са разбацаним папирима и књигама. И богови имају рок трајања, мотало ми се кроз главу. Она два ока, једно обезнањено а друго скривено, посматрала су ме између исписаних редова. Они су били сигнал да иза њих постоји духовност које је заборављена, затрпана и заробљена материјалним.

Сетио сам се Канта који је понављао да га је разбудила Хјумова реченица да најтананија мисао може деловати на најгрубљу материју. То што моја воља покреће моју руку, записао је Кант, исто је као да моја рука заустави кретање Месеца... И тада сам, најзад, схватио. Ослободити се материјалног, оно може да зароби чак и богове! Борио сам се са легијама речи усмереним да створе илузију постојања и у њеном привиду, у синтетизованој материјалности, тражио вертикалу духовности! Уместо са реалним и вечитим, суочавао сам се са искусним реченицама које су стварале илузију у свести читалаца. Тражио сам белу голубицу истине, а налазио мађионичарске омаме које излећу из приповедачких шешира.

Приповедање, то заводљиво тело прозе, у случајном налази узрочност и организује фабулативне магле којима хипнотише читаоце. Треба завирити испод оног другог, склопљеног капка, разумео сам. Погледати оком које гледа унутра и још види визију дела, његову епифанијску стазу светлости која обасјава саму суштину нужног.

Следећих неколико дана, док су сати окоштавали око мене, напорно сам радио да се уздигнем изнад појавног и испетљам из беле мреже времена. Растварао сам њена тамна окца бежећи од случајног и тражио непроменљиву суштину, светлости које обасјавајући себе откривају и тмину. Случајним називамо оно чему не знамо узроке. Ја их нисам знао, свака неусклађеност могла је да буде сигнал духовног који не разумем. Материјалност текстова једино се могла свести на структуру, увек исту и непроменљиву. Она је нужност; форма уобличава а структура казује. Текст је самовољан и пун каприца, он није оно што током читања мислимо да јесте, већ оно што на крају постаје. Налик је на оно затворено око речног демона, место где се скрива истина и суштинско, објава нужног и сигнал духовног.

Исписивао сам листове хартије, исправљао и преправљао, преписивао и почињао поново. Глачао сам их и брусио, да, као Спиноза оптичка стакла. Онај филозоф – изгнаник, *истинољубиви* Спиноза, како га назива Лав Шестов. Брушење му је обезбеђивало материјалну самосталност и духовну слободу, па је могао да уради оно што није нико други, ни пре ни после њега – да етику доказује математички и пише најпровокативније књиге Средњег века. Свет је кретање бескрајних количина честица у одређеном поретку, писао је, које усмерава супстанца, односно природа. Она се може назвати и Богом јер сама себе производи. Суштина је непроменљива и не може се сазнати емоцијама већ интуицијом и разумом. Као што природа не зна за добро и зло, лепо и простачко, тако је и он одбацио све што подсећа на људске жеље, тражења, борбе, моралне процене и - написао књигу: «Етика изложена геометријским редом».

После тога, Спинозе су се одрекли Јевреји, католици, протестанти... Био је прогањан, списи су му забрањивани и спаљивани. Његова филозофска опсесија да оно што наслути интуицијом објасни разумом и необоривим

математичким формулама (јер «јасно мишљење води духовној слободи») изгнала га је из тадашњег света. Лично је спалио своје нове списе, доказе и формуле о једином мосту између неба и овог света, о седмобојној дуги. Да ли из страха да га се и сам Господ не одрекне, или зато што ми, остали, тога нисмо били достојни?

У свести ми је запламтела његова дефиниција која је пет векова била цивилизацијски бренд: «Човек је идеја коју Бог има о телу». Њена парафраза је, наравно, проистекла из нижег регистра, али је изоштрено, као кроз избрушено оптичко стакло, дефинисала оно што тражим: Дело је идеја коју стваралац има о духовном.

Довољно за неспокој онога који тежи немогућем.

За то време у флуидном простору између мојих хартија и мене нешто се помаљало, неки титраји су исцртавали сенку ауре коју нисам успевао да задржим. Њен скривени смисао брујао је као хор у празној цркви.

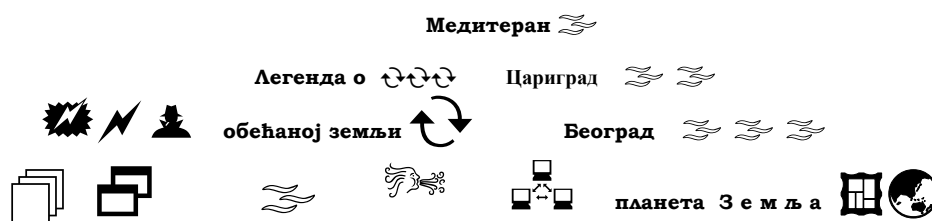
Васпитавани смо на експлицитним порукама, образовани на наравоученијима, пословицама, дефиницијама и коначним истинама једног света који је одбијао да призна да је привремен и променљив. Испод коже нам *раде* божје заповести које преносимо у демократска начела и још увек нисмо у стању да препознамо оно дубље, суштинско и духовно. Одјечи велике заблуде са којима је почела наша цивилизација протресају и наше дане. Христос, очекиван као цар и Месија, у сјају, бљеску и помпи славе, није препознат када се појавио у свом свакидашњем, суштинском обличју. Од тада па до ових времена спектакла и профита, остали смо заробљеници Сјаја и Количине, фасцинирани Величином и Бројем, имуни на сигнале духовног, слепи за тврдо језгро трајног. Одбацујемо материјализам као поглед на свет а зароњени смо у материјално; помодно упаковане и провокативно стилизоване сензације обликују нашу свест...

На хартијама су штрчали моји неуверљиви записи, све речи овог света су биле немоћне. Од свега су остале тек *чрте и резе*, слободне пројекције са оне стране истине. У њима је ипак нечег било, тек наговештаји наслућени у тамним окцима свеопште мреже. Светлуцали су зачеци загубљених аура који ће се, ако буде среће и надахнућа, испреплести у неколико изразитих, духовних симбола. Оних који, као што је то Спиноза тврдио за своју филозофију, јесу најбољи мада, можда, нису истинити.

То је изгледало овако, прво оно што сам најбоље познавао јер је моје, а потом она друга, велика дела, која сви знамо:

М. А: «ОСМЕХ ВИЗАНТИЈЕ – интернет-роман «Отворена књига»

Дванаест поглавља – 1 + 7 + 3 + 1, са 70 одељака - фрагмената које би знатижељан читалац могао да препозна и у овој скици:

Београд Кос. и Метох. Кариби Сев. Америка Интернет

Хулио Кортасар: «ШКОЛИЦЕ»

Четири поглавља са укупно 147 одељака +1 скривено + 7 у бесконачној петљи – значи 154(155) (+7,+7,+7...), са најмање четири могућа начина читања романа. Скривени 55. одељак може препознати само опсесивни читалац или Господин Случај. У њему се кроз разговор у несаници препричава силажење у подрум и претапање две женске личности у једну, као симболична пројекција живота и чежње за љубављу. Игра «школице» је наук како да

играч и читалац изађу «из Земље» да би ушли «у Небо». То би се могло, за поуку свим играчима, обележити и овако:

Париз Буенос Анрес П. и Б.А. наизменично Читалац на путу у Небо

Михаил Булгаков: «МАЈСТОР И МАРГАРИТА»

Садржи два дела са укупно 33 поглавља и два тока романа, која се повремено преплићу и пред крај спајају. Роман из кога се често цитирају две идеје-водиље наше културе: «рукописи не горе» и «власт је извориште зла». Добро бива кажњено, а натприродно зло у судару са институционалним злом постаје добро, што би се могло исказати можда и овако:

се не крије и кажњавају га као
  од власти и ствара
Добро Зло ради супротно

Цемс Џојс: «УЛИКС»

Три уводна поглавља + 12 + 3 завршна. «Свевреме» културе и човека, «тоталност искуства». Догађа се у једном дану, у једном граду, као модерни «римејк» «Одисеје»; свако поглавље написано у другом жанру и другачијим стилем, са чак три врсте књижевно-наративних. Три + целина нашег света + 3, то се може исказати најпре овако

Изгледало ми је да сам нешто урадио, отклонио једну завесу са бескрајног и већ је почео да ме хвата први налет самозадовољне еуфорије. А

тада сам схватио: прескочио сам незаобилазну, прву, и то двоструку, књигу наше цивилизације, стару више миленијума. Ону на којој се све темељи, настављајући је или негирајући. Узео сам је са стрепњом, прелистао, ту и тамо прочитао понешто и понет надахнућем покушао да реконструишем њену скривену структуру. Њена поглавља су се смењивала као музичке целине, у групама које нису криле своју унутрашњу повезаност и ритам, исувише промишљен да би био случајан: 5 + 17 + 17. Па новија, друга књига, као апотеоза главне теме која се уздиже до врхунца: 5 + 14 + 7 + 1... Чинило ми се да би се то могло отпевати, све су то делови јединствене мелодије чији рефрен...

Био је то тренутак спознаје, зрак светлости из дубина свете књиге. Откровење је премостило миленијуме и бљеснуло пред мојим задивљеним очима.

* * *

У атељеу је владала свечана атмосфера: високе, димљиве свеће, хладна флаша ракије, тегла златастог меда, букети љубичастих хортензија и пољског цвећа.

- Касниш – дочекао ме је нестрпљиво, као да имамо уговорени састанак.
– Знао сам да ово не можеш да пропустиш!

Упалио је светлост и ја се суочих са фигуром речног бога на високом постољу. Видео сам уско, оштро и изборано лице, церекав осмех, једно зането и друго још увек склопљено око. Десна рука, танушна и испрано бела са четири црна прста управо је свлачила последње остатке квргаве коре са другог рамена.

- Изванредно! – узвикнух. – Ала си га извукао! А друго око, њега ниси покушао да отвориш?

Он одмахну главом: - Јесам. Али... Нећеш веровати, испод је још једно, такође склопљено око.

- Верујем – прихватих одмах. – Ово бело и зането је свет. А друго, склопљено, то је скривени поглед. Онај изнутра.

Тргао се: - И ти си то сазнао... – констатовао је оклевајући. По интонацији, разумео сам да се то не односи само на ову статуету.

- Једва – признадох. – Види ово.

И ја победоносно распрострех хартије са схемама књижевних дела. Он ме испитивачки погледа у задуби се у наслове и њихове визуелне представе.

- Занимљиво – изјави најзад. – Мада не разумем...

- Сада ћеш разумети! – обећах. – Заједно ћемо погледати изнутра, из структуре дела.

Извадих књигу у свечаним црним корицама и окретох неколико страница. Мој познаник се нелагодно проврте по столици и устаде.

- Чекај мало! Само ми немој рећи да си...

- Не бој се, неустрашиви. Ова књига је и књижевно дело – поучих га спремно. – Пиши, па ћеш разумети. Сваки наслов посебно, на средини, они то заслужују.

И ја му издиктирах називе првих поглавља књиге. Он је писао калиграфски, увежбаном руком која већ сама стилизује слова. Ћутао је и повремено ме заинтересовано загледао.

- Ово је друга целина, наставак књиге. Испиши их једно до другог... А последњих седамнаест поглавља су завршна целина јер се надовезују једно на друго.

Писао је, а лице му се мењало. Заинтересованост је заменило чуђење, па ишчекивање, потом одушевљење, радост и страх. Његово перо се укочи.

- Учињено је већ, не бој се – објавих самоуверено. - Ако је у откровењу грех, он је мој. Твоје је сада само откровење.

Он исписа наслове, по мом диктату, до краја. Потом и за другу књигу. Погледа учињено, одмахну главом и устаде.

- Магистре – обрати ми се свечаним тоном – задивљен сам. Примите мој најдубљи наклон и сво поштовање вашој вештини.

Прекрсти се, побожно узе исписани табак и подиже да га обасја лелујава светлост свећа. Писало је:

Стари Завет

Прва књига

Мојсијева

Друга књига

Мојсијева

Трећа књига

Мојсијева

Четврта књига

Мојсијева

Пета књига

Мојсијева

КњигаКњигаКњигаПрваДругаПрваДругаПрваДругаКњигаКњигаКњигаКњигаПса
лмиПричеКњигаПјесма

Исуса о суди- о Ру- књиг књиг књиг књиг књиг књи Језд- Неми- о Јес- о Јо-
Дави- Солом- пропо- над

Навина јама ти Самуилова о царевима дневника рина јина тири ву дови
мунове вједн. пјесмама

Књига пророка

Исаије

Књига пророка

Јеремије

Плач Јеремијин

Књига пророка

Језекиља

Књига пророка

Данила

Књига пророка

Осије
Књига пророка
Јои́ла
Књига пророка
Амоса
Књига пророка
Авдија
Књига пророка
Јоне
Књига пророка
Михеја
Књига пророка
Наума
Књига пророка
Авакума
Књига пророка
Софоније
Књига пророка
Агеја
Књига пророка
Захарије
Књига пророка
Малахије

Нови Завет
Свето јеванђеље
по Матеју
Свето јеванђеље
по Марку
Свето јеванђеље
по Луци
Свето јеванђеље
по Јовану

Дјела светијех апостола

Римљ. Коринћ. Коринћ. Галат. Ефес. Филиб. Колошан. Солуњ. Солуњ. Тим.
Тим. Титу Филим. Јевреј.
посланица посланица посланица посланица посланица посланица посланица
посланица посланица

светог апостола Павла светог апостола Павла светог апостола Павла светог
апостола Павла св.ап.Пав

С а б о р н а
посланица светог
апостола Јакова
Прва саборна
посланица светог
апостола Петра
Друга саборна
посланица светог
апостола Петра
Прва саборна
посланица
светог апостола
Јована богослова
Друга саборна
посланица
светог апостола
Јована богослова
Трећа саборна
посланица
светог апостола
Јована богослова
Саборна посланица
светог апостола Јуде
Откривење светога
Јована богослова

Стајао је високо уздигнуте руке са исписаним табаком у руци, занетих
очију. Свеће су трептале, лист са светим симболима благо се увијао на
крајевима и ја осетих још један непознат, таман и тежак поглед. Окретох
главу.

Речни бог је зурио у мене. Продорно и дубоко. Онако како то може поглед стар десетине хиљада година. Најстарији поглед на свету. Вртлог најтамнијег црнила са неколико светлих искри у немерљивој дубини.

Гледао ме је с оба прастара, широм отворена ока.

Укочих се на столицу, лице ми се издужи од изненађења. Око се у трену склопи и опет сам видео само непомичан сиви капак.

Успео сам само да кажем – Хвала! Затим устадох и круто се поклоних.

Коме?

Мом задивљеном познанику?

Прастарим симболима?

Митском речном богу?

Склопљеном оку Спинозе?

Свима заједно?

Хвала!